

דף לז

הערות ובאורים בפשט

'אלה החקים — אלו המדרשות' — לפי שאינם מפורשים אלא מרומזים. (תוס' הרא"ש. בספר אילת השחר העיר שלא באר למה נקראו 'חוק'. וכתב המהרש"א רמז לדבר: 'רחוק מרשעים ישועה כי חקיך לא דרשו', כי החוק שאין בו טעם מפורש, צריך יותר דרישה. בזה מובנת דרשת רז"ל 'אם בחקתי תלכו' — שתהיו עמלים בתורה. שהחוק מצריך יותר עמל ודרישה. וממילא גם נחקק יותר בלבו של אדם).

'צא ולמד ממה שאמור בענין אבד תאבדון את כל המקמות אשר עבדו שם וגו' מה עבודת כוכבים מיוחדת שהיא חובת הגוף ונוהגת בין בארץ בין בחו"ל...' — הקשה הריטב"א בשם הרמב"ן, הרי לא נאמר בפרשה זו איסור עבודת כוכבים אלא החיוב לאבדה בלבד, והרי חיוב זה אכן אינו נוהג אלא בארץ ישראל בלבד? ותירץ שהכוונה כאן להמשך הפרשה, העוסקת באיסור במות. עיין שם.

ואמנם, הרמב"ם פסק (עכו"ם ז, א) שמצות איבוד עבודה-זרה נוהגת גם בחוצה לארץ, אלא שבארץ ישראל 'מצוה לרדוף אחריה עד שנאבד אותה מכל ארצנו, אבל בחו"ל אין אנו מצווין לרדוף אחריה...!'

ואפשר שמדברי הגמרא כאן הוציא הרמב"ם את דינו, מכח קושית הרמב"ן. (ברכת אברהם. יש לציין שהרמב"ם עצמו כתב בספר המצוות (עשה קפה) שמקורו מן הספרי. וע"ע בשו"ת שואל ומשיב קמא ח"א רב; אור משה (לרי"ח סופר) — לו).

'איבעיא להו, ר"א לקולא פליג או לחומרא פליג...' — הסיבה שרצו לדחוק ולפרש דברי ר' אליעזר לקולא [ברוב המקומות רבי אליעזר מחמיר כשיטת בית שמאי שנמנה עליהם, כידוע] — משום שלהלן (לט) מובאת ברייתא שלר' אליעזר ערלה אינה נוהגת בחו"ל, והקשו שם מאי 'אף', ואמרו 'תני ר' אליעזר אומר חדש' ולא 'אף החדש'. ומשום כך רצינו לפרש כאן דבריו לקולא, כדי שלא נצטרך לשנות הגירסה במשנה. (הרד"ל)

(ע"ב) 'האי תנא דברי ר' ישמעאל מפיך מאידך תנא דבי ר' ישמעאל, דתנא דבי ר"י הואיל ונאמרו ביאות בתורה סתם ופרט לך הכתוב באחד מהן לאחר ירושה וישיבה, אף כל לאחר ירושה וישיבה' — נחלקו, כשכתוב 'ביאה' ללא 'ירושה וישיבה' האם הכוונה מיד בבואם או רק לאחר שכבשו וחלקו.

ויש לברר לענין מה נחלקו; אם לענין חדש ונסכים — הלא כתוב ביאה ומושבות, ולדעת שניהם לא נתחייבו אלא אחר ירושה וישיבה; במלך וביכורים — גם כן כתוב בהדיא ירושה וישיבה; בחלה כתיב בבאכם — מיד משמע, כדלהלן; תפילין ופטר חמור — לכולי עלמא נתחייבו עוד קודם, מפני שחובות הגוף הן?

אלא נחלקו לענין פסח; לדעת התנא הראשון נתחייבו בו מיד מן הדין, ולאידך תנא — רק לאחר ירושה וישיבה, ופסח שעשו בשנה השנית ובגלגל — הוראת שעה היה. עוד נפקא מינה — לענין

ערלה שכתוב בה 'ביאה'; האם נתחייבו בה מיד בכניסתם או רק לאחר ירושה וישיבה דוקא. וצריך עיון, להך תנא דבי ר"י ש'ביאה' לחוד משמע לאחר ירושה וישיבה, 'מושבות' הכתובות בחדש ובנסכים למה ליי? (חזון איש כאן ולהלן לה. וע"ע במש"כ שם להלן לט).

'סלקא דעתך אמינא הואיל ובענינא דמועדות כתיבא, תיבעי קידוש כי מועדות, קמ"ל' — פרש רש"י: קידוש בית דין, שאינו נוהג אלא ביהודה. אין הכוונה ללמוד שהשבת נוהגת בכל מקום ולא רק במקום בית דין — שזה אי אפשר, שהרי מועדות עצמן הטעונות קידוש בית דין הינן בכל מקום, אלא בא הכתוב לומר שאין השבת טעונה קידוש בב"ד, אלא נוהגת ללא קידוש מוקדם של בית דין. (חדושי הגר"ר בענגיס ח"א ל, ג).

אפשר לפרש על פי דברי הרמב"ן (בפ' יתרו) על הפסוק 'זכור... לקדשו' — שקידוש זה הוא כקידוש החודש או קידוש היובל, בהם בית דין מקדשים באמירת 'מקודש'. [ודוגמא לדבר: מצות קידוש בכור בהמה, הגם שקדוש מלידה]. וא"כ סלקא דעתין שאותו 'קידוש' של שבת האמור בתורה, נעשה על ידי בית דין, קמ"ל שמצות הקידוש נאמרה לכל יחיד ויחיד בכל המושבות ואינה במקום הועד בלבד.

ולפי"ז מיושבת קושית החזו"א, לדעת הסובר חודש שלא נראה בזמנו, אין צריך קידוש שכבר קדשוהו שמים, למה לי מיעוט לשבת, הלא מקודשת ועומדת כבר. וי"ל דסד"א שזוהי מצות 'לקדשו', כאמור.

'מושב דכתב רחמנא גבי מצה ומרור למה ליי? איצטריך, סד"א הואיל וכתב על מצות ומררים יאכלהו, בזמן דאיכא פסח אין בזמן דליכא פסח לא, קמ"ל' — 'מרור' — לאו דוקא, כי אכן לפי האמת אינו נוהג מן התורה אלא בזמן דאיכא פסח. (רמב"ן וריטב"א. ויש לדייק מרש"י ותוס' של"ג 'מרור').

ציונים וראשי פרקים לעיון

'אף החדש' — מחלוקת תנאים היא, האם החדש אסור בחוצה לארץ (ע"ע בברייתא בגמרא, ובמנחות פד.), וכן סתמה המשנה בערלה (ספ"ג), אם לאו. ונחלקו הראשונים כיצד ההלכה; הרמב"ם והרי"ף והרא"ש פסקו שאסור מן התורה גם בחו"ל. יש שכתבו שהדבר ספק אם אסור מן התורה בחו"ל (לפי שסתם במסכת זו ומחלוקת במסכת אחרת, ואין סדר למשנה). ויש שכתבו שחדש בחו"ל — מדרבנן. ויש אומרים שגם מדרבנן אין איסור אלא במקומות הסמוכים לארץ ישראל, כדין מעשרות שגזרו שם.

וכתבו כמה פוסקים שהעולם נהגו להקל באיסור 'חדש' בחוצה לארץ, והסברים שונים נתנו בדבר. (ראה בפירוט במצוין באנצ. תלמודית ערך 'חדש' — עמ' תרכז-ט. וע"ע בספר דברי יחזקאל מא; שו"ת אור לציון יו"ד טו; ביצחק יקרא ח"א מט).

כמו כן נחלקו על תבואה חדשה השייכת לנכרי, האם אסורה. והב"ח (יו"ד רצג) לימד זכות על מנהג העולם, לפי שסומכים על אותם פוסקים שאין איסור זה נוהג בשל נכרים (ודלא כהתוס', ועוד). ובבאור הגר"א כתב על דברי הב"ח שכבר הכו על קדקדו כל האחרונים, ושגגה יצאה מתחת ידו. ואמנם, הב"ח בסוף דבריו הביא מכמה ראשונים להתיר בצירוף שתי הסיבות יחדיו: בשל נכרי ובחוצה-לארץ. והדברים טעונים באור.

הגר"ש פישר שליט"א בספרו בית ישי (ח. נתיב חדש בענין חדש) באר זאת, על פי מה שהאריך לבסס ששני פנים יש לאיסור חדש: צד של מצוה ממצוות התלויות בארץ וצד של הלכות קדשים, שהרי איסור חדש שייך ותלוי למצוות הקרבת קרבן העומר. וסוברים אותם ראשונים, שבחול"ל, כיון שאין נוגהות שם מצוות התלויות בארץ, ואין לבוא שם אלא מצד מצוות קרבן העומר, לכן קציר נכרי מותר שם. ואמנם אין כן שיטת הרי"ף והרמב"ם שפסקו כרבי אליעזר, שחדש אסור בחול"ל כעולה וככלאים, היינו, שגם מצד 'הלכות זרעים' נוגהת היא בכל מקום. (ושיטתם מבוארת מן ירושלמי).

'היינו דכתיב ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח, ממחרת הפסח אכול מעיקרא לא אכול, אלמא אקרוי עומר והדר אכול' — מפשטות דברי הגמרא כאן נראה שממחרת הפסח הוא יום ט"ז בניסן, למחרת יום חג הפסח (וכ"כ רש"י ר"ה יג וביהושע שם. וכ"כ הרמב"ם הל' תמידין ומוספין ז,יא). וכבר הקשה רבי אברהם אבן עזרא מהכתוב ממחרת הפסח יצאו בני ישראל שהכוונה היא למחרת יום שחיתת הפסח. וכתבו התוס' בשם ר"ת לחלק את הפסוק, ולפרשו כך: ויאכלו מעבור הארץ כלומר, מהתבואה הישנה ממחרת הפסח (= ט"ז) — מצות. ואילו וקלוי כלומר, מן החדש אכלו בעצם היום הזה. (וע' רד"ק יהושע שם, ומאירי ר"ה שם).

ור"י כתב שלשון תורה לחוד ולשון נביאים לחוד ולשון חכמים לחוד, ולכן משמעות 'מחרת הפסח' משתנה בין הכתוב בתורה לכתוב בנביא. וכבר נחלקו בדבר בירושלמי, אם 'ממחרת הפסח' האמור כאן, ט"ו בניסן הוא או ט"ז בניסן. (ע' בחדושי הריטב"א).

פירוש מחודש כתב רבי פנחס הלוי איש הורביץ (ע' בספר המקנה; פנים יפות — בראשית ט ושמות יא. וכן כיוון לתירוץ זה בספר אמת ליעקב), על פי מה שהוכיח שזוה שאנו נוקטים שהיום הולך אחר הלילה, לא נתחדש אלא במתן תורה, אבל קודם לכן, היה הלילה מתייחס ליום שלפניו — יום ולילה לא ישבתו. לפיכך אין סתירה בין הפסוקים, שבכל מקום 'פסח' מובנו זמן אכילת הפסח [כי עיקרו של הקרבן לא בא אלא לאכילה], היינו, ליל ט"ו בניסן, אלא כשמדובר על יציאת מצרים, קודם מתן תורה, הרי ליל ט"ו שייך ליום י"ד, ולכן יום ט"ו הוא 'ממחרת הפסח', ואילו בספר יהושע שמסופר על הזמן שלאחר מתן תורה, יום ט"ז הוא הנקרא 'ממחרת הפסח'. (ע' בכל זה ועוד בספר המועדים בהלכה לגרש"י זיין — פסח, א. וע"ע חזון עובדיה א).

ואין להקשות מהסוגיא ריש ברכות דילפינן מברייתו של עולם דברי שא חשוכא והדר נהורא [ומכאן השיבו על פירוש רשב"ם עה"פ 'יהי ערב ויהי בקר'] — כי אמנם כתבה כן התורה, ערב תחילה ואח"כ בוקר, ללמדנו זאת, אבל עד שלא ניתנה תורה לא שמענו חידוש זה.

דף לח

הערות ובאורים בפשט

זכי ארבעים שנה אכלו, והלא ארבעים שנה חסר שלשים יום אכלו' — ואם תאמר, הלא אפילו מקצת מן השנה נחשב כשנה, ומדוע לפרש ארבעים שנה תמימות דוקא? יש לומר, על כרחך לפרש ארבעים שנה מיום ליום, שאם לא כן היה צריך לומר 'ארבעים ואחת', שהרי בניסן יצאו ממצרים